

מורה אמריקנית בארץ-ישראל: שלושה מכתבים מפאני שוער לרבקה לץ (1925)

עזרא מנדלסון

מבוא

אמי, פאני (צפורה) שוער מנדלסון, נולדה בשנת 1900 ליד העיר ליוצ'ין בפלך ויטבסק, בתחום המושב הרוסי. בשנת 1912 היגרה משפחתה לארצות-הברית והתיישבה בניו-יורק. אביה, אברהם שוער, היה מורה וסופר עברי, פעיל בחוגי חובבי שפת עבר באמריקה. לימים קיבל משרה כמורה לספרות עברית בבית-המדרש למורים של ישיבת רבי יצחק אלחנן — היום 'ישיבה אוניברסיטה'. הוא פרסם מאמרים בעיתונות העברית והאידישית, והוציא לאור כמה קבצים של סיפורי ילדים. שלושה מבניו — רפאל, משה ויצחק — היו ציירים ידועים בניו-יורק.

פאני היתה בוגרת מכללת הנטר (Hunter College) לנשים, ולמדה גם בבית-המדרש למורים (Teachers' Institute) של בית-המדרש לרבנים באמריקה (JTS). בדומה לרבות מן הנשים המשכילות, 'הנשים החדשות' של שנות העשרים באמריקה, היא החליטה להתמסר לחינוך. וכאשה בעלת תרבות יהודית עשירה, בתו של ציוני נלהב, היא נמשכה לחינוך היהודי.

תחום זה דווקא היה מוקד לפעילות רבה בקרב העלית האינטלקטואלית היהודית בניו-יורק. עוד לפני מלחמת-העולם הראשונה הקימו מייסדי ה'קהילה' בעיר זו משרד מיוחד לענייני חינוך — מטרתו היתה לשפר את פני החינוך היהודי כדי להבטיח את המשך קיומו של העם היהודי באמריקה החופשית והפלורליסטית. בין הפעילים במשרד זה היו יהודה לייב מגנס והנרייטה סאלד. בראשו עמדה דמות מיוחדת במינה, שמשון בנדרלי, יליד צפת, שהקדיש את חייו לחינוך יהודי בעולם החדש. בין היתר השקיע בנדרלי מאמצים רבים בהקמת דור חדש של מחנכים יהודים, אשר יצטיינו גם בידע יהודי וגם בתורת החינוך המודרנית. תורה זו נלמדה במיוחד מפי ג'ון דיואי (John Dewey), פרופסור לחינוך ופילוסוף מהולל שלימד במכללה לחינוך (Teachers College) של אוניברסיטת קולומביה. גיבורם של בנדרלי ושל חניכיו בעולם היהודי היה אחד-העם, והלאומיות התרבותית וההבראיזם הפכו להיות עמוד התווך של השקפת עולמם.¹

מן הסתם התעניינו מחנכים אלה בנעשה בארץ-ישראל, ואחדים מהם אף עלו לארץ אחרי המלחמה. הנרייטה סאלד, שהתמנתה בשנת 1918 לראש משרד החינוך של ההתאחדות הציונית

1 ראה סיכומו המצוין של A. Goren, *New York Jews and the Quest for Community: The Kehillah Experiment, 1908-1922*, New York-London 1970, pp. 86-133



פאני שוער בארץ-
ישראל (1925)

האמריקנית, עלתה לארץ בשנת 1920; אברהם דושקין הגיע זמן מה לפניו ולימד בסמינר למורים של דוד ילין בירושלים; סופיה ברגר, מראשי ארגון הדסה, הגיעה בשנת 1918;² דבורה קלן הקימה את בית-ספרה בירושלים בשנת 1921;³ יהודה לייב מגנס התמנה לנגיד האוניברסיטה העברית בשנת 1925.

בהקשר זה של עליית אחדים מאנשי העליית האינטלקטואלית היהודית האמריקנית יש להבין את החלטתה של פאני שוער לנסוע לארץ, בשנת 1925. במשך לימודיה בבית-המדרש למורים של בית-המדרש לרבנים, שבראשו עמד מרדכי קפלן, היא באה במגע עם כמה מן הדמויות המובילות בתחום החינוך היהודי וספגה את רוחה של הלאומיות היהודית בלבושה האחדה-עמי. כאישה מודרנית ואמיצה היא החליטה לראות כמו עיניה את הנעשה במרכז היהודי החדש והמבטיח בארץ-ישראל.

בהגיעה לירושלים מצאה פאני עבודה כמורה לכיתה א' בבית-הספר של דבורה קלן. שם היא הכירה את יצחק מגדלסון, חלוץ רוסי ומן התלמידים הראשונים באוניברסיטה העברית, שמצא את פרנסתו אף הוא כמורה בבית-ספר קלן. השניים התחתנו בירושלים, ובשנת 1927 עזבו את הארץ והשתקעו בניו-יורק. יצחק מגדלסון עשה דוקטורט באוניברסיטת קולומביה ונקלט שם כמרצה לשפות שמיות עתיקות. פאני עבדה בחינוך מיוחד. היא נפטרה בניו-יורק בשנת 1963.

2 סופיה ברגר, ממייסדות הדסה, נשלחה ארצה בשנת 1918 על-ידי הוועד היהודי האמריקני לסעד (American Jewish Joint Distribution Committee) כדי לנהל את פעילות ארגון זה בכל הקשור לטיפול ביתומים. דבורה קלן, אחותו של הסוציולוג, הוגה הדעות והציוני הנודע הורס קלן, עלתה לארץ בשנת 1920. בשנת 1921 היא פתחה בית-ספר פרטי בירושלים, ברחוב החבשים. היה זה בית-הספר הראשון בארץ שנעשה בו שימוש בשיטות החינוך המודרני האמריקני, על-פי תורתו של ג'ון דיואי. בית-הספר מומן על-ידי קבוצת ידידים של קלן, שבה תפס מקום בולט המנהיג הציוני השופט יוליאן מק. פאני שוער התחילה ללמד שם בשנת הלימודים 1925-1926; היא לימדה כיתה א' שמנתה שלושה-עשר תלמידים. על קלן ובית-ספרה ראה: א' אפרת (עורך). דבורה קלן, חייה ומפעלה, ירושלים 1959.

תעודה: מורה אמריקנית בארץ-ישראל

ידידתה הטובה ביותר של פאני בניו-יורק היתה רבקה לץ, לימים גיסתה. בשנת 1991, שנה לפני מותה, מסרה לי רבקה שלושה מכתבים שהיא קיבלה מפאני בשנת 1925. במכתבים אלה מתגלה המורה הצעירה כאישה אמוציונלית מאוד, המתפעלת ומשתוממת ממסירות הנפש והנכונות להקרבה של אנשי היישוב, וכריאליסטית המכירה במציאות הקשה של חיי היום-יום בארץ ומתנגדת לכל אלה הנוטים להתעלם ממציאות זו או ליפות אותה. אהבתה את היישוב והתפעלותה ממנו בוודאי קשורות למטען העשיר היהודי-המזרח-אירופי שלה, והפרגמטיות והריאליזם קשורים אולי לרקעה האמריקאי. נדמה לי שמכתביה מסייעים בידינו להבין את אנשי דורה של פאני, ילידי רוסיה וחניכי ארצות-הברית שחיפשו את דרכם בעולם המודרני ובעולם היהודי, וניתן גם ללמוד מהם על עוצמת הרושם שעשה על יהודי העולם החדש היישוב הציוני המתפתח בארץ-ישראל.

א. מכתב מפאני שוער לרבקה לץ, תל-אביב, 1 בספטמבר 1925*

בן יקרתי,

אני בא"י, בתל-אביב, בין יהודים בלבד המדברים עברית בצורה נפלאה ומוסיקלית — ואף על פי כן אני בודדת וכמה פעמים הייתי על סף בכי (תשמרי על זה בסוד). אין לך מושג כמה אני מתגעגעת אל הבית ואילך, כמה קשה להתרגל לחיים חדשים, אקלים חדש, אנשים חדשים. אך הדבר המדכא אותי יותר מכל הוא שהאמריקאים שהיו בא"י תמיד חזרו עם ספורים מלאים התפעלות אודות הארץ. לייליה שגנר היה נהדר כאן; פ.מ. ג'אקסין קבל כאן השראה. רק ד"ר ברקסון חש יותר מאחרים המאבק לחיים פה.⁴ בשביל רוב תושבי תל-אביב החיים אינם חלום תחת עצי הדקל והגפן, אלא מאבק קשה עד למאד. כתוצאה מכך האנשים קשוחים, הילדים קשוחים מילדות. הכל כאן מתורגם לפיאסטרס (0.05) [קנטים אמריקאים] מפני שהאקלים דורש תזונה טובה (אדם נחלש מאד אם הוא לא אוכל טוב) והאוכל יקר מאד מאד. כתוצאה מכמה שיחות אקראי שנהלתי כאן עם אנשים שפגשתי גיליתי כי הבחורות האמריקאיות מאד לא אהובות כאן כי הן באות הנה להתענג; מתגנדרות ולובשות בגדי פאר; הולכות למסיבות ונשפים; אינן לומדות את השפה ולא יודעות דבר על העם ועל התנאים כאן. מאידך, אנשי א"י קיצוניים הם באהבת המולדת, יהירים, חופשיים, ומלאים רוח קרב. הנוער של א"י מהווה עבורי השראה. כזה חזקים הם, שחומי עור ויפים, והעברית השגורה בפהם נהדרת. אך מחוספסים הם, בהתנהגותם כמו בשעשועיהם. ואמנם טוענים אנשי א"י כי חיי תל-אביב אינם ישראלים; שהם מתחילים לחקות ארצות אחרות, ערים גדולות; שלבושם ומנהגיהם אינם כה פשוטים; שהחיים האמיתיים הם בקבוצות. אני, כמובן, אינני יכולה לומר דבר עד אשר אראה יותר בא"י. הלואי והיה לי כסף כי אז הייתי מטיילת בארץ והייתי לומדת ומבינה. אך עלי להיות חסכנית כי החיים כאן יקרים. יש לי חדר על שפת הים, והים יפה הוא ומסלק את כל הקשיחות שרואים במשך היום. בלילה כל העיר, המוני צעירים, בעיקר גברים, מטיילים לאורך שפת הים. שותים תה, קפה, וגוזזו בבתי הקפה הקטנים על שפת הים. יש רק נשים מעטות ואלה הנמצאות אינן מושכות — קשות הן, פניהן, גופיהן, והבעות פניהן קשות, אין רכות. רוב הצעירים והצעירות חלוצים הם. ואם חשבת שהייתי

* תורגם מאנגלית.

4 יצחק בר ברקסון, מחנך יהודי אמריקני, היה בשנים 1918-1927 מפקח על בתי-הספר היהודיים מטעם המשרד לחינוך יהודי בניו-יורק. עלה לארץ בשנת 1928 והיה מפקח על בתי-הספר היהודיים. משנת 1938 שימש מרצה בתחום הפילוסופיה של החינוך בסיטי קולג' (City College) בעיר ניו-יורק.

מסוגלת להיות חלוצה, כעת משוכנעת אני כי לא הייתי יכולה לעשות זאת יותר משבוע. צדק ד"ר ברקסון באומרו כי הנשים הולכות ומתדמות לגברים. ככה זה. הן מאבדות כל חן, יופי, ונעורים אך הופכות לחזקות וגבריות וחיות באופן חופשי בכל המובנים. אני תודה כיצד מתיחסים הגברים אל הנשים האלה, האם הן מושכות אותם או לא? יש לי הרבה מה ללמוד ולדעת.

כעת אני מעונינת בעיקר ללמוד את השפה, אם כי אפשר להסדרר כאן בידידי, רוסי, פולני, ואנגלית. אך עברית היא הכי נפוצה, והילדים מדברים רק עברית. מכתבי אליך, יקירתי, יהיו להבא בעברית. הבוקר הלכתי לגמנסיה לשמוע את מר ביאליק, אשר הרצה על התפתחות השפה העברית. נפעמתי כאשר ראיתי אותו. הינו איש פשוט, בעל חן, רציני — אהוב ונערץ ע"י כל. הייתי שבעת רצון שהבנתי את עיקר דבריו. האנשים פה מאד מתפלאים שאני, ניו-יורקית, יודעת עברית. בעיניהם זהו פלא פלאים. הם חושבים שאמריקה טובה רק לגיוס כסף למען א"י, וחוף מזה אין לה שום תועלת תחת השמיים. סיפרתי להם כמה דברים שהיו להם נושא למחשבה.

הלוואי ויכולתי לכתוב מכתב אופטימי יותר, אבל כך המצב. עלי להדגיש, אמנם, כי אני מאושרת שבאתי; ששנה זו תהיה בשבילי משמעותית ביותר; שבוודאי אראה את הדברים באור יותר חיובי עוד מעט. אני מתפלאת, רק, שכל מכרינו כה נלהבו ותארו את המצב באור כה נוצץ. באהבה ודרישת שלום לכולם. אכתוב שוב בקרוב.

פאני

ב. מכתב מפאני שוער לרבקה לץ, תל-אביב, 16 בספטמבר 1925**

יקירתי רבקה,

כבר שלושה שבועות בארץ ובכל זאת מרגישה עוד כבהלום, לפעמים אומרת לעצמי איפה אנכי, לאן באתי, מה אני עושה פה ולפעמים חושבת שאהיה והייתי פה כל ימי חי אף על פי שמתגעגעת מאד מאד למשפחתי ולך. הדבר שיענין אותך ביותר עכשיו הוא שקבלתי משרה. הציגו לפני שלוש משרות ובוררת אחת בירושלים. אינני יודעת אם בחרתי היטב או לא — רב האנשים אומרים שלא אבל אני חייה חיי עצמי פה ומחליטה בעצמי ומתיעצת עם עצמי. הנה המשרות ותדוני ביני ובין מכירי פה. אחת היתה לי בשפיה, כפר קטן מאד נהדר ונפלא בטבע אשר יש שם בית יתומות גדול.⁵ וגברת ברגר⁶ רצתה שאשאר שם בתור מנהלת היתומות — ללמד אנגלית, עברית, התעמלות (athletics), משחקים, וכו'. המשכורת שמונה לירות (8) והכל נכון, זאת אומרת שהיו נשארים לי כל הכסף הזה כמעט. הייתי שם יום שלם, לנתי גם כן. שחקתי ורקדתי עם הילדות וחשבתי שמצד טובת הנערות הייתי צריכה באמת להשאר שם — אך מטובתי פחדתי מאד. המקום משעמם מאד. רחוק משום עיר, בלי שום איש נפש או דעת או ענין והייתי עובדת מבקר עד לילה ובודאי זקנתי בשנה. בטח יש ספוק בעבודה כזו אבל כשדברתי אל עצמי בכל גלוי הנפש חשבתי לו הייתי יותר זקנה עם נסיונות והייתי נשארת פה כל ימי חיי כי אז אשר הייתי מקבלת את המשרה אבל אני צריכה לחיות. לראות, לנסות את הכל ולעבוד רק למען להתקיים. החלטתי לא לקבל את המשרה, נסעתי משם אל חיפה אל בית ארון קונוביץ והתענינתי מאד בהם ומקום מעונם.⁷ מאשרים הם מאד, שבעים רצון

** נכתב בעברית.

5 המושבה שפיה, או מאיר שפיה, נוסדה בשנת 1892. בשנת 1904 הוקם שם בית ילדים ליתומי הפוגרום בקישינב, ובשנת 1923 נוסד כפר ילדים שנהל על-ידי ארגון הנשים הצעירות הציוניות באמריקה. הדסה הצעירה (Junior Hadassah). על פעילותה של הדסה הצעירה במאיר שפיה ראה: Greetings from Miss Henrietta Szold to The Twelfth Annual Convention of Hadassah, Buffalo, New York, June 30 — July 1, 1926 מתוך: Report of Jewish National Fund Council Convention to The Twelfth Annual Convention of Hadassah, Buffalo, New York

6 ראה לעיל, הערה 2.

7 ישראל (איזידור) קונוביץ, מחנך יהודי אמריקני ואחד מחניכי בנדלרלי, עלה לארץ ולימים היה מורה בקבוצת כינרת. ראה עליו: A. Dushkin, Living Bridges: Memoirs of an Educator, Jerusalem 1975, p. 135

אינם רוצים לשוב אל אמריקה, אינם שמים לב על זה כלל. נפלא הוא הדבר איך השפיעו איש על רעהו – הוא נעשה יותר טבעי, מלא חיים, אמת, קנטרבוטיבי הוא אבל לא ביותר והיא גם כן הוטבה, הפנים שלה טובים מאד איננה רצה או נרגזה כשהיתה אבל שקטה, עובדת מעט, קוראת הרבה, נהנה מן הטבע המצוין על הדר הכרמל והעיקר יש לה תינוקות יפה, יפה, התענגתי מאד שלושה הימים שהייתי שם והם חפצו שאשאר שם בתור מחנכת הילדות בפנימייה של הריאל שולע⁸ (something like a counsellor in a boarding school) להשיג על סדר היום של כל ילדה וילדה. מצד החמרי משרה טובה היא והם חפצו מאד שאשאר אבל לא חפצתי להשאר עמם, לא חפצתי להיות מושפעה מהם ולחיות איש אצל רעהו. שכחתי לאמר ששניהם מדברים עברית יפה. והאחרונה שקבלתי היא להיות מורה כללית בבית ספר פרטי בירושלים. תתפלאי מאד לשמוע שם המנהלת. היא גברת קלן, אחות של פרופ' קלן (sister of Prof. Horace Kallen).⁹ מצאתיה אשה מענינת מאד, בית הספר שלה נסיוני הוא וחושבת שדומה מאד ל-Sheldon School.¹⁰ אוכל לספר לך באופן מדויק יותר, כשאתחיל ללמד שם. המשכרת 10 £ לחדש ואומרים שאפשר להתקיים. באקומוניה גדולה בודאי אפשר. אבקש מזמן לזמן שישלחו לי דברים נחוצים מן הבית שלא אהיה צריכה לקנותם פה. חפצתי לאמר לך שיש פה הכל, שאין דבר שאי אפשר להשיג, הכל הכל אבל ביוקר גדול הוא. אחת הסיבות שהשפיעה עלי לקבל את המשרה היא יפי העיר ירושלים. הייתי שם שני ימים וחצי ומעולם לא ראיתי מקום יותר מענין ויפה. הרחובות, האנשים, העיר העתיקה, הסביבות הנפלאות. לא אשכח הלילה שהייתי על הר הצופים (Mt. Scopus) וראיתי את האוניברסיטה. זה גבוה ומן ההר על צד אחד רואים את כל העיר ירושלים מדולק באלפי אלפים אורות; על צד השני למטה רואים את ים המלח ואת הירדן. והשמים נפלאים מלאים כוכבים שנוגעים כמעט בארץ והלבנה גדולה, מעוגלה ונמוך מעל ראשך. היה כחלום באמת. האוניברסיטה בעצמה רק התחילה – פרדס נפלא מסביב לה, מן האוניברסיטה הולכים ישר אל מעון Gen. Plumer [פילדמרשל פלומר, הנציב העליון השני של ארץ-ישראל, מעונו היה בזיוקטוריה אוגוסטה] – ארמון מלכי. שם קריר ויפה. לו היו מים בירושלים היים התיכון כי אז היה כגן עדן אבל הקושי עכשיו הוא במים. לו ראית איך מתנהגים שם. אינם שופכים מים כלל גם ביותר מכוערים משתמשים.

ההתחלתי טוב או לא? בעתיד אראה. הרואה את מה קל לאמריקאית עם דיפלומה מאוניברסיטה לקבל משרה? את בודאי ובודאי היית מקבלת משרה תיכף ומיד אבל צריכה להיות יותר בריאה. הקלימט פה משונה, מחליש עד מאד וצריך לאכול היטב אבל המאכלים הטובים ביוקר נורא. דברים כחלב, גבינה, חמאה, ביצים שנחוצים לך כמעט אי אפשר להשיג מפני שיקרים מאד. אפילו פרות (עכשו אין כלל, רק ענבים) יקרים ואינם טובים. תפוחים, אגסים אין וכמעט שלא אכלתי פרות מן היום שבאתי. אבל שותה אני מן הבקר עד הערב. שותים פה גוזו (a very poor sort of a soda) וטה. אני תמיד צמאה וחלשה ומתעיתת מהר אבל בודאי אתרגל לכל הפרטים האלה.

שני הימים האחרונים נסעתי אל מושבות אחדות – הרצליה, רעננה, עין חיי, כפר סבא, ופתח תקווה. מה יפים הם, הטבע השפיע עלי עד שלא יכולתי לדבר. בעין חיי הזמינו אותנו לחתונה. שמחתי מאד להודמנות הזאת כי נמשכה נפשי לראות חתונת חלוצים. באנו שמה ופגשנו כל אנשי המושבות. תחת כפת השמים היה הדבר. הכל היה מסדר יפה מאד. באותו היום נטעו עצים כיער עם פנסים ונרות בין העצים. שלחנות עם יין ועגות עליהם עמדו על הצדדים. אחרי חפה פשוטה התחילו לשיר שירים ולרקוד. יש פה רקוד ארץ ישראלי בשם הורה שרוקדים במעגל בכל כח הלב והרגלים. רוקדים ומוזמרים עם ישראל חיי. רוקדים שעה כמשוגעים, רוקדים שעתים שלוש שעות, ארבע שעות עד מין אקסטז שאי אפשר לציר –

8 בית-הספר הריאלי נוסד בחיפה בשנת 1913; בתקופת המלחמה התקבלו התלמידות הראשונות. ראה: ר' אלבוים-רור, החנוך העברי בארץ-ישראל, ב. ירושלים 1990, עמ' 81-83.

9 ראה לעיל, הערה 3.
10 הכוונה לסוג של בית-ספר המזוהה עם המחנך האמריקני המחדש אדוארד אוסטין שולדן (Edward Austin Sheldon), שהושפע מרעיונותיו של המחנך השווייצרי יוהן פסטלוצי (Johann Pestalozzi). ראה: G. Good, *A History of American Education*, New York 1962, pp. 215-219.

צריך לראות. אין שום יופי אסטטי ברקוד הזה אבל אוהו ומושך את הלב ונגד רצונך מוכרח אתה לרקוד. משכו גם אותי לרקוד את ה'הרה' ורקדתי עד שנפלתי אבל מה אהבתי לרקוד. בקשו אותי לבוא ולהיות עמהם. רקדו עד שתיים עשרה וקמו בבקר בשלוש והתחילו לעבוד ועובדים כסוסים, כשני סוסים יחד. חשבתי כשהייתי בנייריורק לבוא הנה בתור חלוצה – בטוחה אני עכשיו שיותר מיום אחד לא יכולתי לסבול את העבודה. בשנה אחת נעשות העלמות היפות זקנות, גסות, באמת מקריבות הצעירות את עצמן וכמה שמתפעלת עליהן אני ומכבדת אותן. לא יכולתי אני להקריב את עצמי ושמחה מאד שאוכל לעשות עבודה אחרת. מחול עמוק ויבש עושים הצעירים והצעירות בתים, שדות, לאט לאט הולכת העבודה אבל הולכת הלאה, תמיד הלאה. פגשתי שם באיש אחד, אגרונוס מרוסיה, איש צעיר ונעים, מחנך, והוא אמר לי שכשבאו הנה בכתה אשתו בכל יום ויום, לא יכלה להתרגל לעבודה הקשה הזאת. והנה עבר זמן מה והיא עובדת כמוהו בלי שום התלוננות, עכשו לפני חרשיים הביא גם את אביו ואת אחיותיו אל הארץ. כך הם חיים. כששואלים אותם: והמוצאת חן בעיניכם הארץ? עונים: האפשר הדבר שאב לא יאהב את בנו או בן את אמו, הלא שלנו היא – איך אפשר לא לאהבה? יש ויש גם כאלה שתמיד מתלוננים על חיייהם פה האמללים ועל מה שיהיה.

אמשיך. מן החתונה שבנו אל רעננה ונשארנו ללן שם. בבקר השכם הלכנו אל עין חי שוב לראות את המושבה באור היום ואחרי כן פגשנו באוטו שלקח אותנו אל פרדס ברוך רוטשילד, מקום נהדר מלא עצי תפוחי זהב, ירוקים עוד, bamboos, עצי גומי ומסילות מים. משם באנו אל פתח תקוה, המושבה היותר גדולה ועשירה פה. הסתובבנו כשעה ושבנו הביתה, הייתי כך עייפה כמעט שהתעלפתי מפני שהדרכים פה נוראים ונטיעות קשות מאד לאלה שעוד לא התרגלו להם. אבל אחרי שהתרחצתי בים הרגשתי מלאת שמחה וכח כמוס.

היום ערב ראש השנה וכלם כך עסוקים מן הקטן ועד הגדול, הולכים, רצים, קונים חליפות חדשות, נעלים, עופות, מתרחצות. מנהג יפה יש פה שלשבת או לחגים קונים פרחים וצמחים ולפני רגעים אחרים עברתי על השוק וראיתי שורות שורות צמחים. הרגשתי שאם לא אקנה איוז צמח לא ארגיש את החג וקניתי צמח יפה בשביל בעלת ביתי. היום מתגעגעת אנכי לכם – מרגישה את זה ביום השבת ובחג. נאלו בודדה וגלמודה אני. הזמינו אותי לנסוע לצפת לחגים ואפשר שאטע.

קבלתי לפני חצי שעה מכתב מגברת קללן לבא אל ירושלים תיכף אחרי ראש השנה להתחיל ללמד וללמד. אני מוכרחה לדבר בהברה ספרדית ובחפש לפני שאתחיל ללמד מפני שהילדים כלם מדברים עברית. אבל אני כבר התרגלתי מעט להברה ומדברת, כך אומרים לי כלם, בחפש, כל הפוגשים בי מתפלאים מאד – אמריקאית, ומדברת עברית? איפה למדת? הלומדים עברית בנייריורק? ואני מספרת להם על אודות הצעירים והצעירות שידעיים עברית ומפרסמת את שם האינסטיטוט¹¹ בכל מקום ומקום. הדבר הוא כך שרב האמריקאים שבאים הנה עשירים הם וחיים חיים אמריקאים ורק אחדים כמוני שמתחילים לדבר עברית תיכף ורוצים לדבר רק עברית. אני מדברת גם רוסית פה, גם אנגלית. וגם גרמנית. ביום אחד כל השפות יחד.

ועכשיו מה שלומך ומה שלום כל חברי ומכירי? החושבת שתוכלי לבא הנה בשנה הבאה? אני בטוחה שאוכל להשיג משרה בשבילך ובשביל אחותי. אם אשאר פה יותר משנה אעשה שגם אחותי תבוא הנה. כתבי לי על הכל תיכף ומיד, ביחוד על שלומך ועבודתך. שלחי לי גם כן תמונות אחדות שלך. בקשתי מאחי¹² לשלח לי ציורים אחדים לחדרי. פה אי אפשר כמעט להשיג חדר מרוהט (furnished). צריך לרהט את החדר וזה יעלה בודאי לירות אחדות. אקנה לי מטה, שלחן וכסא וזה הכל. לו היית את פה כי אז היה הכל בחצי, היינו בחדר אחד והלאה. אבל מה לדבר. מה שלום משפחתי ואמך ואחייך ואביך – לא קבלתי אף מכתב אחד. כתבי לכתובת למעלה, בודאי אהיה כבר בירושלים אבל ישלחו לי המכתב שמה. שנה טובה ומאשרה לך ולמשפחתך. שלום.

3. 1925.

S. B. S. Journal

כזקף חדידה, סני' חבלים היוג' לרצונה
 אור' הדיח וזרז לא התרגלתי לחיים פה - כבד
 זרז חבל דיוני. כבד התחלתי לעבוד כדור
 הספר, זמר אומרת לא ללא, מתחילים דור
 לדור וחצי ואין, אלנו לפוזלים אלו, לקוח
 דיפר דנון חבל וכן האורים וקולות דיוג
 ארצות צובעים סגור הרהיטים ואלה הבאות
 והתחלנו. גם אלנו צובעים וקדחת קאלן
 אומרת למעלה פוזלים אלו וזאת
 אצל המשפחה לקרה צמח אלנו כוח
 ומתקנה כלים, מופרת ויולדות כל דיוג,
 גרסקר על דמנוק. קאמר אסור פה לא
 לעבוד לא לעזור, למשל המשפחה מייקסון
 אול, אלה ועלנו למד לאו מאחריה לפי
 ארצות כלים, היו דגרום, אולם למען
 מצוינים ופה צובעים מבקר צד זרד
 בלי ללא. ארצות כ-14 לירות (Pounds) כחג
 ופם כבד אלנו הארץ, דיוג הספר
 ול ללא, ופודי תחמו, לגרום אליהם.

ג. מכתב מפאני שוער לרבקה לץ, 3 באוקטובר 1925***

רבקה חביבה,

שני חודשים היום שעובתי את הבית ועוד לא התרגלתי לחיים פה - הכל עוד חדש בעיני. כבד התחלתי לעבוד בבית הספר, זאת אומרת לא ללמד, מתחילים בעוד שבוע וחצי ימים, אלא שפועלים אנו. לבית הספר בנין חדש, לכן המורים וילדים אחרים צובעים את הרהיטים ואת הדלתות והחלונות. גם אני צובעת וגב' קללן אומרת שתעשה פועלת ממני ובאמת אצל המשפחה שגרה עמדם אני רוחצת ומנגבת כלים. תופרת ויולדות בשבילם, מתעסקת בתינוק. באמת אסור פה לא לעבוד, לא לעזור. למשל המשפחה מייקסון,¹³ איש, אשה ותינוק נחמד, באו מאמריקה לפני ארבע שנים, היו עשירים, אנשים נחמדים, מצוינים יפה [?] עובדים מבקר עד ערב בלי לנוח. מרויחים כ-14 לירות (Pounds) בחדש והם כבד מאשרי הארץ. בבית הספר יש שמש, יהודי תימני, שמרויח 4 לירות בחדש לו, לאשתו, ולשני בניו. כששמעתי את זה נבהלתי והצעיר, המורה, שספר לי את זה אמר זה לא כלום, אקח אותך ואראה לך Elend und not [עוני

*** נכתב בעברית.

11 הכוונה לבית המדרש למורים של בית המדרש לרבנים באמריקה.

12 בשנות העשרים שלושה מתוך ארבעת אחיה של פאני עשו את צעדיהם הראשונים בעולם האמנות הניו יורקי. כולם התפרסמו כחסידי האסכולה של ריאליזם חברתי, המזוהה עם השמאל הפוליטי. על אמנותם וזיקתה ליהדותם ראה: M. Heyd & E. Mendelsohn, "Jewish Art? The Case of the Soyer Brothers", *Jewish Art*, XIX (1994).

13 הכוונה כמובן למשפחת גולדה מאירסון (מאיר) שהתיישבה בירושלים לאחר עזיבתה את מרחביה בשנת 1924. פאני התגוררה אצל גולדה מאיר זמן מה, ובשיחה אתה בשנת 1974 סיפרה לי הגב' מאיר כמה היא הצטערה על כך שפאני עזבה את הארץ. מעניין לציין כי דיוקנה של גולדה מאיר, פרי עבודתו של הצייר רפאל שוער, אחיה של פאני, נמצא בגלריה הלאומית לדיוקנים (National Portrait Gallery) בווינגטון. הציור נעשה בשנת 1975.

והוסר כל, גרמנית] באמת, לו ידעת, רבקה, הקשי של החיים, אינני יכולה להטעים את זה די, אני מרגישה את זה בכל רגע ורגע. עובדים בכל הכח והאנרגיה, והתוצאה היא כמעט אפס. למדתי לרוחץ כלים בכף מים, ולהתרחץ באקונומיה גדולה מאד כי אין מים בירושלים וצריך לקנות את זה ולפעמים גם בכסף אי אפשר להשיג. בטח שיש ויש עשירים פה והם הם הצרה, האמריקאים והאנגלים שבאים הנה בתור תורים או typists [כתבניות] או מקבלים משרות הממלכה מרויחים הרבה כסף, עובדים שעות מועטות וכותבים לחבריהם מחוץ לארץ כי גן עדן פה. הייתי לפני שבוטע במקום אספתם, Bristols, ששמה באים לשתות, לרקוד, לפגש במכיריהם, גן יפה מאד הוא. אבל לו ראית את האנשים – אינם מתאימים לארץ ישראל. מלובשים ביופי, מצובעים, שבעי רצון, מדברים אנגלית, רוקדים, ואין שום נשמה בהם, שום הבנה, השאלות, הפרובלמות, הארץ – כלם כאלו באמריקה, או באנגליה. עזבתי את המקום עצובה ושפלת רוח וכך ריקה היתה נשמתי ששאפתי לבכות והתגעעתי לבית. לו רק יכלתי לעשות דבר מה – הדבר הנחוץ פה הוא הכסף. ובאמת אינני יכולה להאשים את התיירים שתרם את הארץ באוטו שלהם. כשמביטים על ירושלים, על המושבות, אומרים מה מענין; כששומעים שירי החלוצים והחלוצות וה'הרה' שלהם, אומרים מה עליזים הם. אבל כשמסתכלים לכל דבר מה נשתנה התמונה. הפלגים, שאלות, שביטות, פוליטיקה, ממלאים את הארץ. עכשיו כל בתי הספר לא יפתחו אחרי סוכות מפני שהמורים אינם רוצים ללמד בלי כסף. עד הנה התקינו רק מן האוויר ועכשיו אינם רוצים לסבול עוד ולא ילמדו עד שיביטחו לשלם להם בכל חודש. וטרם שמקבלים משרה פה – באמת כלם אומרים שמזל טוב לי, לא סבלתי, לא חכיתי, קבלתי משרה תיכף ומיד – אבל כמה וכמה טובלים פה עד שמקבלים איזו עבודה ואחרי כן עד שמקבלים משכרת. יש דוקטור מגרמניה פה עובד בספריה ומקבל שתי לירות לחדש ובוז מתקיים עם משפחתו. ולו היו החיים בזול אבל הם ביותר יקר מאמריקה. איך מתקיימים הם את בטח שואלת, גם אני שאלתי ועוד שואלת. הם מסתפקים בפחות. והמחלות פה, כלם חולים ומה חולים, באמת נורא, ובכל זאת מענין ודבר ולי שלא סבלתי מעולם שלא ידעתי מה הם חיים נדכאים בלי שום יפי הכל חודש ומלא כאב נרגזת אני מאד על אלו שבאים מאמריקה ומתלוננים על החיים פה ומשויים תמיד חייהם שם וחיים פה – אין פנאי להתלונן.

עוד לא ראיתי את הארץ ואינני ממהרת. תהיה לי עבודה רבה בבית הספר. אני האמריקאית הראשונה ועלי באמת הכבוד של האינסטיטוט והאמריקאים. מקוה אנכי שאצליח – אינני יודעת. הדבר הכי חשוב כעת הוא העברית שלי. הילדים מדברים רק עברית כמוכן ואני צריכה לדבר עברית כמוהם בהברה ספרדית. אני מתרגלת לאט לאט אבל גברת קללן הציגה אותי לפני הדי"ר יצחק אפשטיין,¹⁴ המנהל של הסמינר למורים פה וכבר התחלתי ללמד את. המשכרת שלי היא כה מוגבלת שלא אוכל [?] כסף על שום דבר מחוץ לדירה, אכל, ושעורים. אבל כשארבע לירות מספיקים למשפחה, עשר לירות צריכות להספיק לי. המקומות היותר מעונינים בירושלים שכבר הייתי שם הם מאה שערים, העיר העתיקה, והר הצופים (Mt. Scopus). מאה שערים הוא מעון החסידים, היהודים עם הפאות והשטריימלך. שם גם השוק וכל הלכוך של העולם אני חושבת נמצא שם. את רוצה לראות החיים של היהודים לפני מאה שנים באי אל מאה שערים ותראי. העיר העתיקה היא המקום הכי יפה וצבעי שראיתי. ביום הוא שוק גדול, חנויות חנויות בשני הצדדים של מסילה צרה שמובילה במדרגות אבן אל כתל המערבי. שם תפגשי בטפוסים מכל כנפי הארץ. כל פעם שאני מבקרת את העיר העתיקה, היא מפליאה אותי מחדש. בליל ערב יום הכפורים הלכתי שמה לבקר את בתי הכנסיות ולראות איך היהודים מתנהגים במועד כזו. הסתובבנו מסמטה צרה ואפלה אחת אל רעותה ולא היה קץ לשלשלת הרחובות העמוקה הזאת. הנה הבריות יצאו מכל חור וכאלו גם מנקיקי טלעים ופתאום עמדו לפני לבושים לבנים והיה מוזר ומקסים כאחד לראותם יוצאים מקירות האבן והולכים לדרכם, ובעיני היו כמתים היוצאים מקבריהם בחצות הלילה להשתתף גם הם בחיי הארץ. דרך חלון אחד ראיתי אשה זקנה יושבת אל השלחן ומתנועעת ושפותיה נעות ומענינים זולגות דמעות...

[ההמשך חסר]

14 יצחק אפשטיין, מחנך ומומחה ללשון העברית, היה מפקח על בתי-הספר הציוניים בירושלים. אפשטיין היה חלוץ שיטת הוראת הלשון העברית הידועה בשם 'עברית בעברית'. הוא שימש תקופה קצרה מנהל בית-המדרש למורים על-שם לוינסקי ביפו, אך טועה פאני כאשר היא כותבת שאפשטיין היה מנהל בית-המדרש למורים בירושלים.